

НАКРАТКО ЗА ИСТОРИЯТА НА ПЪРВИЯ БЪЛГАРСКИ НАЦИОНАЛЕН ХИМН

Николета Пътова
Институт за литература при БАН

Шуми Марица е песента, която става първи български национален химн. Съдбата ѝ е необичайна. Създадена е от възрожденския книжовник Никола Живков без никакво очакване, че съчиненият непретенциозен текст ще стане един от емблематичните национални знаци на младата българска държава, а именно – неин официален химн.

С *Шуми Марица* завършва едно от действията на драмата *Илю войвода*, която Живков пише, вдъхновен от събитията около сръбско-турските боеве през 1876 г. Нито драмата, нито песента имат художествена стойност, но пиесата се играе с голям успех в Пловдив и в Букурещ, а песента се запява и извън театралната сцена.

Никола Живков е роден през 1847 г. в Търново. Първоначално учи в родния си град, а по-късно продължава образованието си при американските мисионери в Русе. Там става агент на Дановата печатница, след това е читалищен деец и дълги години – учител. През 1875 г. учителства в Берковица, където участва в образувания Берковски революционен комитет. Арестуван е, но успява да избяга в Румъния. През 1876 г. участва в Сръбско-турската война и през есента се прехвърля отново в Румъния. Тогава пише пиесата *Илю войвода* (Ботушаров 1986; ЕБВ 2014: 328 – 329).

Никола Живков
(1847 – 1901)

В по-късни писмени свидетелства има разминавания за времето и мястото на създаването на *Шуми Марица*. Сравнението е между два спомена – на автора Н. Живков и на икономиста, политик и бъдещ академик С. Ж. Дацов. Авторовият разказ за това как възниква песента, би трябвало да е по-достоверен от този на Дацов. През 1876 г. той също е доброволец във войната, участва в битките заедно с Н. Живков и спомените му за тях възкресяват патетичната атмосфера край град Зайчар, където се събират българските доброволчески отряди в помощ на Сърбия. Според Дацов *Шуми Марица* е съчинена като „нов походен български военен марш“, преди авторът ѝ да напише *Илю войвода*. Главнокомандващ на сръбските военни сили е руският генерал Черняев. Настроението е приповдигнато:

И в тая си радост Живков готви за другарите си една приятна изненада. Под силното впечатление, което личността на Генерал Черняев му е направил при общ преглед на борците, Живков е обзет от особено настроение и тъкми и нагъкмява стихове за един нов походен български военен марш; разучава го и тананика в тесен кръг от другари, които са възхитени от мелодията му. И тоя походен марш беше днешния наш народен химн *Шуми Марица*, стъкмен и за пръв път изпян в Зайчар...

(Дацов 1923: 2 – 3)

Самият автор обаче си спомня малко по-друго място и време на възникването на песента:

[...] та като се върнахме из сръбско-турския бой на 1876 год., от командата на генерала Черняева, аз си въспях тамошните подвиги на доброволците и другари в стиховци, и при другите, които не съм ни писал, намислих в г. Плоещ *Шюми Марица*, която белки не щеше да види толкози свят, ако не бяхме играли моята пиеса в ръкопис *Илю Войвода*, дето е употребена и *Шюми Марица*, която и по съдържание, като се хареса на другарите, запяха я за винаги, и аз като видях, че се харесва на света, проводих и я печатах в българския вестник „Новинар“, издаваем в Букурещ.

(Живков: БИА – НБКМ, ф. 294, а.е. 2, л. 49 – 50)

Споменът на Н. Живков е писмен отговор на молбата на Ив. Шишманов да му даде сведения за създаването на *Шуми Марица*. От него разбираме, че песента е съчинена през 1876 г. в Плоещ в мирна обстановка и че първоначалната си известност добива благодарение на драмата и на театралната сцена, които ѝ предоставят възможността да бъде чута и харесана.

Ако повярваме на автора и приемем, че той възпроизвежда по-точно историята на своя текст, можем да говорим за спомените на Дацов като повече апологетични и по-малко документални. Той полага раждането на „походния марш“ в героичното време на битката и обяснява превръщането му в общонароден химн със собствената военна история на песента, придружавала хъшовете през 1876 г. и опълченците през 1877 – 1878 г.; през 1885 г. с *Шуми Марица* българските войници стигат до Сливница, Драгоман и Пирот; през 1912 г. преминават през Тунджа, Струма и Вардар до Бяло море; през 1915 г. песента звучи и в Охрид. Фактически *Шуми Марица* обхожда цялата бойна география на България от ново време. Спонтанно въздейства като химн и се пее като химн, без тази ѝ функция да е определена официално. Точен или не във фактологията на нейното възникване, споменът на С. Ж. Дацов е верен в пресъздаването на настроението, на въодушевлението, на усещането за общност, съпътствали запяването на песента. Още преди да бъде избрана за български национален химн през 1886 г., *Шуми Марица* сама заема това място.

Песента е доказала силата си да възпламенява бойния дух и срещу това нападките за липса на всякакви художествени достойнства на съчинените стихове остават безсилни. Години наред Н. Живков е подложен на множество критики заради слабия текст както на драмата, така и на песента, а и на други съчинения, които има самочувствието да публикува. Въпреки основанията им маршът, написан, за да изрази моментния възторг на своя автор от генерал Черняев и да сподели битието на драмата, в която е поставен, заживява свой собствен живот, сходен с вариантността на фолклорно произведение – понякога се появява анонимно, а по-късно – и с подменено авторство.

За първи път песента е публикувана във в. „Секидневний новинар“, издаван в Букурещ през 1877 г., под заглавие *Черняев марш*. Това е текстът на Никола Живков. През следващата 1878 г. той излиза в организираните две издания на стихосбирката на Живков *Гусла с песни*.¹ До

¹ Текстът на Н. Живков:

Черняева Марш

Шюми Марица / Укарвавена, / Плачи вдовица / Люту ранена – / Марш! Марш! / С Генерала наш / раз, два, три. / Марш! Войници,
Напред да ходим, / Войници мили, / Тимок да бродим / със сички сили – / Марш! Марш! и пр.
Юнака донский / Нам је водител, / С пряпорец лъвский / Вожд победител – / Марш! и пр.
Вижте деспоти / Генерала наш, / Чуйте запейте / Черняева марш – / Марш! и пр.
Войници храбри / След него летят. / Порят въздухът / И громко викат / Марш! и пр.
С кървав остър меч / Генерала напред / Возглася на сеч! / Гръм, огън на вред... / Марш! и пр.
Труба низ гора / Зазвони напред! / Хей ура, ура! / Ура, напред! / Марш! и пр.

1880 г. маршът е публикуван в още три книги, без издателите да съобщават името на автора. Освен това прекрояват текста или добавят нови неща в него. *Черняев марш* става *Александров марш* в чест на царя освободител, като се добавя куплет в негова възхвала. Въпреки всичко критиците на текста не проумяват неговия успех.

Първото издание на драмата *Илю войвода* е през 1880 г. След отпечатването ѝ пловдивският вестник „Народний глас“ помества крайно отрицателна оценка за нея, която гласи: „безграмотно и безобразно написано съчинение“ (анонимна статия – *Народний глас*, Пловдив, г. II, 25.11.1880 г.). Възмущението на неподписалия се автор на статията не отминава и *Шуми Марица*. Успехът и популярността на песента, чиито първи два стиха според автора на „Народний глас“ са единствените с някакъв смисъл, се обясняват с неведомата понякога „воля на боговете“.

През 1912 г. Ив. Вазов редактира химна, но на практика пише нов текст на *Шуми Марица*. От стария остават преправеният припев и началото, където в нови стихове поетът използва символа на окървавената река и ранената майка България. И двата текста – Вазовият и Живковият, са поместени в *Славянски календар за 1913 г.* с пояснението, че „пред повсеместното възхищение, което днес възбужда бойната музика на тоя марш, текстуралните му поправки станаха наложителни, за да имаме пред света колко-годе приличен и по съдържанието си марш“ (*Славянски календар 1913*: 137 – 138). Поетът включва стихотворението с новия текст в следващата стихосбирка, която издава – *Под гръма на победите* (1914)². Няколко години по-късно в излязлата през 1916 г. стихосбирка *Песни за Македония* Вазов изразява огорчението си, че *Шуми Марица* продължава да се пее „повечето по стария глупав текст, за което се срамям пред чужденците, като им се преведе“. Дали по навик, или по незнание на новия текст, се пита той, „или може би по неизцеримото наше безкусие...“ (Вазов 1916: 121).

Макар и да буди недоумение, упоритата устойчивост на *Шуми Марица* е факт. Сред патриотичния ентусиазъм на битките една маршова песен с поетически слаби стихове въздейства като химн и остава обичан

² Текстът на Ив. Вазов:

Шуми Марица

Шуми Марица / окървавена, / плаче вдовица / люто ранена. / Марш, марш, / с генерала наш!
/ В бой да летим / враг да победим.

Български чеда, / цял свят ни гледа, / хай към победа / славна да вървим. / Марш, марш и пр.
Левът балкански / в бой великански / с орди душмански / води ни крилат. / Марш, марш и пр.
Млади и знойни, / в вихрите бойни / ний сме достойни / лаври да берем. / Марш, марш и пр.
Ний сме народа, / за чест, свобода, / за мила рода / който знай да мре. / Марш, марш / с генерала наш – / в бой да летим / враг да победим.

химн, каквито и естетически възражения да се отправят към нея, каквито и старания да се полагат тя да бъде поправена. В този смисъл би било вярно твърдението, че националните знаци се раждат спонтанно и придобиват национална символика заради благосклонността и нуждата на времето, а не заради творческата потенция на своите автори.

ЛИТЕРАТУРА

БИА – НБКМ, ф. 294, а.е. 2, л. 49 – 50.

Ботушаров 1986: Ботушаров, Хр. *Никола Живков*. София: Народна просвета, 1986.

Вазов 1914: Вазов, И. *Под гръма на победите. Стихотворения писани през Първата Балканска Война*. София: Печатница на Народното осигурително дружество „Балкан“, 1914.

Вазов 1916: Вазов, И. *Песни за Македония*. София: Т. Ф. Чипев, 1916.

Дацов 1923: Дацов, С. Ж. Тимок, Зайчар и Шуми Марица. // *Светлина*. № 5, 1923, 2 – 4.

ЕБВ 2014: *Енциклопедия Българско възраждане. Литература. Периодичен печат. Литературен живот. Културни средища*. Ред. Р. Дамянова, Ст. Таринска и др. Т. I. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2014, 328 – 329.

Живков 1878: Живков, Н. *Гусла с песни*. 2 изд. Търново: Издава книжарницата на Петра Стоянова, 1878.

Славянски календар 1913: *Славянски календар за 1913 година*. Г. VI, София: Славянското благотворително дружество в България, 1913.